

УДК: 141.319.8.

КЛАССИЧЕСКАЯ И ПОСТКЛАССИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ФИЛОСОФСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ

¹Акматов Өмурзак Сарытайович,
доцент, к.ф.н.

²Бекбоев Аскар Абадыкадырович,
в. н. с., д. ф.н., профессор

ФИЛОСОФИЯЛЫК АНТРОПОЛОГИЯНЫН КЛАССИКАЛЫК ЖАНА ПОСТКЛАССИКАЛЫК ИНТЕРПРЕТАЦИЯСЫ

Акматов Өмурзак Сарытайович,
доцент, ф.и. к.

Бекбоев Аскар Абадыкадырович,
ж.и.к., ф.и.д.

CLASSICAL AND POST-CLASSICAL INTERPRETATION PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY

Akmatov Omurzak Sarytayovich,
associate professor, Ph.D.

Bekboev Askar Abadykadyrovich,
leading researcher, professor

¹Ошский Государственный университет
OSH State University

²Институт Философии им. академика А. Алтмышбаева, НАН КР
Institute of Philosophy named after academician A. Altmyshbaev NAS KR

Аннотация. В статье рассматривается логика развития философской антропологии в контексте классической и постклассической философии. В частности, методом репрезентации воспроизводятся концепции Сократа, Платона, Аристотеля, классической философии (И.Кант, Д.Вико, Х.Вольф, П.Гольбах, Ж.Ламетри), постклассической философии (Э. Гуссерль, М. Хайдеггер, З. Фрейд, Э. Фромм). Философская антропология как самостоятельная область знания возникает в контексте общего поворота философии конца XIX – начала XX века от гносеологии и логики к онтологии и антропологии; ее идеи присутствуют в самых различных философских направлениях и системах, независимо от того, какая проблематика в них является определяющей: онтологическая, логико-гносеологическая или собственно антропологическая. Понятие «философская антропология» в широком смысле – это философское учение о природе, сущности и предназначении человека, объединяющее целый ряд «антропологических школ» и течений

Ключевые слова: философия, философская антропология, классическая философия, постклассическая философия, антропоцентризм, парадигма, религия, прагматизм, гуманизм, идея, сознание, эмоция, теория.

Аннотация. Макалада философиялык антропологиянын өнүгүү логикасы классикалык жана постклассикалык философиянын алкагында репрезентацияланат. Сократ – байыркы доордун улуу ойчулу, адамдын өздүк рефлексия механизмин изилдөө философия илиминин негизги милдеттеринин бири деп эсептеген. Платон адамдын кош табиятын жан менен дененин синтези катары талдоого алган. Грек ойчулу Аристотель – адамдын табиятын анын социумга, саясатка болгон карым-катнашы менен байланыштырган. Философиялык антропологиянын имманенттүү маселелери XVIII – XIX кылымдарда И.Кант, Д.Вико, Х.Вольф, П.Гольбах, Ж.Ламметр тарабынан, андан кийин постклассикалык философияда (И. Гердер, Л. Клагес, Ф. Ницше ж. б.), феноменологияда (Э. Гуссерль, М. Хайдеггер ж. б.), психоанализде (З. Фрейд, Э. Фромм) тарабынан өнүктүрүлгөн.

Негизги терминдер: философия, философиялык антропология, классикалык философия, постклассикалык философия, антропоцентризм, парадигма, дин, прагматизм, гуманизм, идея, аңсезим, эмоция, теория.

Abstract. The article examines the logic of the development of philosophical anthropology in the context of classical and post-classical philosophy. In particular, the method of representation reproduces the concepts of Socrates, Plato, Aristotle, classical philosophy (I. Kant, D. Vico, H. Wolf, P. Holbach, J. Lammetry) postclassical philosophy (E. Husserl, M. Heidegger, Z. Freud, E. Fromm). Philosophical anthropology as an independent field of knowledge arises in the context of the general turn of philosophy at the end of the XIX – early XX century from epistemology and logic to ontology and anthropology; its ideas are present in a wide variety of philosophical directions and systems, regardless of which problem is decisive in them: ontological, logical

Keywords: philosophy, philosophical anthropology, classical philosophy, postclassical philosophy, anti-popocentrism, paradigm, religion, pragmatism, humanism, idea, consciousness, emotion, the theory.

Философиялык антропология өз алдынча окуу катары XX кылымда, классикалык философиядан башат алып, кийин постклассикалык философиянын алкагында өнүктү, ал глобалдык философиянын космо, тео, социо, лого, сциентио борбордук багыттарынан адегенде антропоцентризмге, андан кийин антропологияга өтүшүнүн натыйжасында пайда болгондугу маалым. Мындай өтүү адегенде философиялык антропологиянын пайда болушуна алып келген. Адам маселеси философия илим катары түптөлгөн мезгилден бери эле негизги маселелерден болуп келгендиги талашсыз. Бардык эле философиялык система антропологиялык маселелерге арналган бир бөлүгүн камтыган. Анда “адам өзү ким?”, «дүйнө деген эмне?» аттуу суроолор бирдей даражага ээ бол-

гон. Антикалык философиядагы адам маселелеринин ээлеген ордуна терең маани берүү үчүн байыркы ойчулдар Протагордун, Сократтын, Платондун, Аристотелдин, Конфуцийдин, Будданын философиялык окууларына талдоо жүргүзүү максатка ылайыктуу. Протагор адамды бардык нерселердин ченеми менен аныктаган. Ал келечектеги антропологиялык окуулардын негизги методологиялык шартын төмөнкү формада берген: «Бардык нерсенин өлчөмү – бул адам, бар нерселер, алар бар жана жок нерселер, алар жок» [6, 238 -б.].

Сократ – байыркы доордун улуу ойчулу, адамдын өздүк рефлексия механизмин изилдөө философия илиминин негизги милдеттеринин бири деп эсептеген. Платон адамдын кош табиятын жан менен дененин синтези

катары талдоого алган. Грек ойчулу Аристотель – адамдын табиятын анын социумга, саясатка болгон карым-катнашы менен байланыштырган. Ал эми Конфуций болсо адам үчүн идеал болуп саналган “асыл күйөөнүн” жүрүм-турумунун негизги эрежелерин түзгөн. Будда – адамдын өзүнө таандык милдеттерди аткаруунун сегиз жолун аныктаган. Байыркы философиянын өзүндө адам, табият, адамдын маңызы, жан менен дененин, адам менен коомдун карым-катнаштары, адамдын өзүн-өзү аңдап билүүсүнүн ыкмасы катары өздүк рефлексиясы жөнүндөгү абдан маанилүү маселелер калыптанган. Ошону менен бирге, байыркы философияда приоритеттүү болуп анын космоборбордук багыттуулугу эсептелген, б.а. философия адамдын дүйнөдөгү орду менен ролуна, анын ички жана руханий дүйнөсүнө караганда ааламдын негиздерин түшүнүүгө көбүрөөк басым жасаган.

Орто кылымдык философияда адам маселеси теоборбордук философиянын алкагында карала баштаган, башкача айтканда, философиянын башкы маселелеринен болуп – Кудай эсептелген. А.Августиндин, Ф.Аквинскийдин ж.б. философиялык окууларында адам “жер бетиндеги” өзүнүн күнөөсүн жуупкетирип, кайрадан Кудайга кайтып келүү максатына ээ болгон кудайдын жаратуусунун продуктусу катары каралган. Ошону менен бирге, орто кылымдык философияда адамдын руханий дүйнөсүнүн, анын адеп-ахлактык жеке өркүндөөсүнүн маселелери өнүгүүгө ээ болуп, адам “табияттын жаратманы” катары каралган.

Кайра жаралуу доорунда адам маселеси кайрадан биринчи планга чыккан. Италиялык кайра жаралуу доорунун өкүлдөрү Ф.Петрарка, К.Салуати, М.Фичино, А.Бруни, А.Мирандолалар адамдын негизги милдеттери – адамды өркүндөтүүчү жана аны адам кылган

жашоого, адеп-ахлакка байланыштуу нерселерди билүү деп эсептешкен. Ал эми кайрымдуулук сыяктуу асыл сапаттарды калыптандыруу, ал асыл өнөрдөгү билим менен кайрымдуулук сыяктуу маанилүү адамдык сапаттын айкалышында көрүнөт – деп эсептешкен. Айрыкча элде иденттешүү жөндөмү бар, ошондуктан адам өзүн сүйгөндөй башкаларды да сүйсө, ошончолук адамкерчиликтин маңызын көрсөтө алат, ал адам экенин далилдей алат деген ойду баса белгилешкен. Трагедиялык гуманизмдин өкүлдөрү философиянын негизги милдети – адамды «Кудайды угуу жөндөмүнө» үйрөтүү экенин белгилешкен (Б.Паскаль). Кайра жаралуу доорунун өзгөчөлүгү философиянын негизги парадигмасын өзгөртүү аракетин: космоборбордук парадигмадан антропоборбордукка өтүү, б.а. инсанды жеке баалуулук, эркин, өз алдынча жан катары кароо болуп саналат. Бирок, бул парадигма иш жүзүндө жүзөгө ашкан жок. Анткени, диндин таасири өтө олуттуу келип, ал эми «Кайра жаралуу гуманизминин» феноменинин өзү абдан элитарлык жана эки ача мааниге ээ болгон.

Агартуу доору (Вольтер, Ж. Руссо, К. Гельвеций, Р. Декарт ж. б.) дүйнөгө жана өзүнө аң-сезимдүү баа берүүгө жөндөмдүү коомго көз каранды инсан идеалын алдыңкы планга жеткирип, адам идеалын алып чыккан (акылдуулук, сындык ой жүгүртүү белгилеринин бири болуп саналат). Ошол мезгилде адамды изилдөөдө эмгекти бөлүштүрүү тажрыйбасы калыптанган: анын табигый башталышы табият таануу, ал эми руханий башталышы философиянын предмети менен түшүндүрүлгөн. Мунун баары агартуу доорунун ойчулдарына адамдын бир бүтүн образын иштеп чыгууга шарт түзгөн. Бирок, алардын адамдын рационалдуу табияты жөнүндөгү ойлору кийинки антропологиялык философияга мураска калган.

Адамдын философиялык маселелери XVIII – XIX кылымдарда жаңы дем-күч менен изилдене баштаган. XVIII кылымдын философиясындагы антропологиялык тенденцияларга И.Кант, Д.Вико, Х.Вольф, П.Гольбах, Ж.Ламетр ж.б. таасирин тийгизишкен. Бул, биринчиден, ошол мезгилде философиянын негизги предмети катары адам укуктары идеясы сунушталганына байланыштуу (мисалы, мындай көз карашты Л.Фейербах, Н.Г. Чернышевский жана башкалар жолун улантышкан. И.Канттын “Адам өзү ким?” деген сөзү бул философиянын негизи болуп саналып, адам жөнүндөгү өзгөчө философиялык изилдөөнүн, антропологиянын пайда болушу үчүн олуттуу мааниге ээ болгон.

Немис ойчулу И.Кант «Антропология прагматикалык көз караштан» аттуу атактуу эмгегинде адам жөнүндөгү окууну системалуу түрдө берүүгө аракеттенген. Ал антропологияны физиологиялык (анын негизги милдети – адамдын табигый маңызын изилдөө) жана прагматикалык (анын негизги милдети – адамдын руханий маңызын изилдөө) болуп экиге бөлгөн. Ал адамды эркин иш-аракеттеги жандык катары изилдеген прагматикалык антропологияны өзгөчө баалайт. Дагы бир немис ойчулу Л. Фейербах адамды «философиянын жалгыз, универсалдуу жана эң жогорку субъектиси», «адамдын негизги жана эң маанилүү эмоционалдык объектиси – адамдын өзү, аң-сезимдин жана акылдын жарыгы адамдын көз карашында гана жаркырап турат» – деп, эсептеген [7, 190-6.].

Атайын окуу антропологиялык материализмдин негиздерин түзгөн. Маанилүү антропологиялык идеялар Г.Гегель менен К.Маркстын философиясында кеңири орун алган. Ошондуктан Г.Гегель адамдын («керемет адам») эталондук моделин иштеп чыккан, ал адам ааламдын негизи болгон абсолюттук рухтун мыйзамдарын би-

лүүгө жөндөмдүү – деп, эсептеген. Ал И.Кантка караганда антропология (адам таануу) жөнүндө салмактуулук менен айтып, анын зарылдыгын жана маанилүүлүгүн тааныган. Ошондуктан Гегель мындай деп жазган: «Жашоо үчүн зарыл болгон билимдин бул түрү (сөз адам билими жөнүндө болуп жатат) сөзсүз пайдалуу жана зарыл» [3, 6-7-б.]. К.Маркс адамдын коомдук маңызы жөнүндөгү идеяны иштеп чыккан. Антропологиялык изилдөөлөр үчүн «Адамдын маңызы жеке адамга мүнөздүү абстракттуу нерсе эмес, чындыгында ал бардык коомдук мамилелердин жыйындысы» [4, 3-б.]. Ошол эле учурда адам маселеси Г.Гегель, Л.Фейербах жана К.Маркстын философиялык системаларында бир тараптуу чечилген. Мисалы, Г.Гегель дүйнөлүк акыл-эстин башталышын изилдеген, ал үчүн адам дүйнөлүк акыл-эс өздүк аң-сезимин таба турган реалдуулук гана болгон. Л.Фейербах адамды эң оболу психофизиологиялык жандык катары карап, анын социалдык табиятын бир аз талдоого алган. К.Маркс адамды эң оболу коомдук жандык катары карап, анын кайталангыс, жекече табиятын жетиштүү денгээлде ачып берген эмес. XIX кылымдын аягында XX кылымдын башында адам жөнүндөгү эң маанилүү ойлорду Ф.Ницше, А.Шопенгауэр, О.Шпенглер ж.б. кенири ачып беришкен. Антропологиялык философия үчүн эң маанилүүсү Ф.Ницшенин адамдын тирүү жан катары дайыма калыптанышы, анын карама-каршылыгы жана татаалдыгы, калыптанбаган жан катары мүнөздөлгөн идеялары саналат [5, 238-407-б.].

Адамдын коомдук жандык катары маанилүү идеялары социологияда адамдын коомдук процесстери жана социалдык ишмердүүлүгү жөнүндөгү атайын илим катары берилген (мисалы, М. Вебердин социалдык иш-аракет теориясы, К. Кулинин «Мен» күзгү теориясы, Д. Моренонун инсандын

ролдук теориясы, Э.Фроммдун психо-аналитикалык теориясы, П.Сорокиндин адамдын социалдык мобилдүүлүк теориясы ж.б.). Ошентип, адамдын социомаданий ишмердүүлүгү анын биологиялык жетишсиздигин, толук эместигин толуктап, кийин социология илиминде өзгөчө антропологиялык багыт пайда болуп, ал философиялык антропология менен бирге иш алып бара баштаган (А.Геллен, Э.Майо, Х.Фрайер, Х.Шельский ж.б.).

Философиялык антропологиянын өнүгүүсүндө орус философиясы да эң маанилүү гуманисттик идеяларды камтыйт. Бул биринчи кезекте анын социалдык-антропологиялык мүнөзүнө байланыштуу болгон. Бардык орус ойчулдары «Адам деген эмне?», «Адам кантип жашай алат?», «Жашоонун маңызын кантип табуу керек?», «Кантип өзүн-өзү өркүндөтүү керек?» деген суроолорду беришип, ал суроолорго жооп табууга аракет кылышкан (мисалы, Н.Бердяевдин, С.Н.Булгаковдун, Ф.М.Достоевскийдин, П.Л.Лавровдун, П.И. Новгородцевдин, В. И. Лениндин, В.С.Соловьевдун, Л. Н.Толстойдун, Г.П.Федотовдун, Н.Г.Франскийдин ж.б. философиялык окууларын айтсак болот). Орус философиясында адамдын жеке инсанынын бүтүндүгү жана ажыралгыстыгы, анын эл менен жуурулушуусу, адам жашоосундагы моралдык принциптерди изилдөө – өзгөчө орунду ээлеген.

Россияда философиялык антропологиянын эки негизги ыкма иштелип чыккан: а). революциялык-демократиялык (Н. Г. Чернышевский, П. Л. Лавров, Н.К.Михайловский жана башкалар); б). диний-мистикалык (В. С. Соловьев, С. Н. Булгаков, П.А., Флоренский жана башкалар).

Биринчи ыкма антропологиялык материализм аркылуу коомду кайра түзүү теориясынын айкалышы мүнөздөлүп (адам анын социалдык ише-

нимдүүлүгү менен түшүнүлгөн). Экинчи ыкма антропологиянын теософиялык теориясы жана айкалышы менен мүнөздөлөт, Кудай-адам идеясы (адамдын маанилүү аспектиси анын «менин» биринчи бүтүнгө, «бизге», кудайлык менен биримдикке кошулуусу деп түшүнүлөт). Эки ыкманын тең жалпылыгы бар, бул кызыкчылыктын негизги предмети “өзүндөгү адам” эмес, “сырткы адам”: коом (биринчи метод), Кудайдагы католицизм (экинчи ыкма) болуп саналат.

Ошол эле учурда орус философиясында коом жана Кудай ар дайым адамдык масштабда каралып келген. Н.Г.Чернышевскийдин («Антропологиялык принцип философиясы»), Н.А.Бердяевдин («Назначение человека» чыгармасын караңыз) жана башкалардын эмгектери антропологиялык философия болуп саналат. Мисалы, Н.Г.Чернышевский «Турмуштун тигил же, бул чөйрөсү жөнүндө биз айткан ар бир сөз адамдын табияты, иш-аракетинин мотиви, анын керектөөлөрү жөнүндөгү жалпы түшүнүктөргө негизделиши керек» – деп, жазган [8, 829-6.].

Н.А.Бердяев өз кезегинде мындай деп жазган: «Идеализмдин антропологиясы, натуралисттик эволюционизм, социология жана психопатология өзүндө адамдын акыл-эси менен баалуулугун, адамзат табиятынын маңызы менен бүтүндүгүн алып жүрүүчү белгилүү бир маанилүү белгилерди камтып турат. Библиялык-христиандык антропология гана – бул бүтүн бир адамды, анын келип чыгуусун жана ээлеген ордун изилдөө [2, 50-51-6.].

XX кылымдын башында дүйнөлүк философия илиминде адам жөнүндөгү жетиштүү материал топтолушунун натыйжасында, ал туурасындагы өзгөчө бир философиялык окуунун – философиялык антропологиянын пайда болушуна алып келген. Ал XX кылымдын 20-жылдары пайда болгондугу маалым.

Бирок философиялык антропологиянын пайда болгон мезгили жөнүндөгү маселе талаштуу болуп саналат. Демек, кээ бирлери философия илиминин пайда болгон мезгилинен (мисалы, Э.Кассирер), башкалары – XX кылымдын башынан баштап эсептешет (мисалы, Э. Фромм). Биздин пикирибизде, экинчи көз караш кыйла туура болуп саналат. Тигил же бул философиялык система канчалык антропоборбордук экени, адам маселеси канчалык деңгээлде анын дүйнөдөгү орду эмес, анын чагылдырылышы жагынан каралаары эске алынат. Демек, философиялык антропологиянын XVIII кылымда пайда болгондугу жөнүндө кеп кылуунун зарылдыгы деле жок, мисалы, Н.С.Автономова айткандай: «Антропология адам жөнүндөгү адистештирилген окуу катары, кыязы, XVIII кылымда пайда болгон» [1, 120-б.].

Ошол кездеги философияга антропологиялык мотивдер гана мүнөздүү болгон. Көптөгөн ойчулдар философиялык антропологиянын пайда болгон мезгили туурасында ой жүгүртүшүп, анын пайда болуу мезгилин адамзаттын өнүгүүсүндөгү глобалдык кризистер менен тыгыз байланыштырышат. Изилдөөчүлөр М.Бубер, П.С.Гуревич, Л.А.Мясникова жана башкалар ошондой эле пикирди карманышкан. Алар адамзат революциясыз өнүгүүгө ээ болгондо философияны биринчи кезекте курчап турган дүйнөнүн көйгөйлөрү кызыктырарын, адамзат кризистерди баштан кечирип жатканда («үйсүздүк

доору», М. Бубер) философияны ансыз да адам баласынын көйгөйлөрү көбүрөөк кызыктырат деп айтып чыгышкан. Албетте, белгилүү бир деңгээлде бул чындыкка туура келет. Бирок, биздин пикирибизде, философиялык антропологиянын пайда болушун мындай түшүндүрүү толук жетиштүү эмес. Биринчиден, философиянын антропоцентризмге, антропологизмге карай болгон өнүгүүсүнүн жалпы багытын, экинчиден, адамдык көйгөйлөргө болгон кызыгуунун өсүшүн жана анын айланасында дүйнөнү кайра уюштуруудагы эбегейсиз зор мүмкүнчүлүктөрдү пайда кылып жаткандыгын эске алуу керек (илимий-техникалык революция мезгилинде).

Адам айлана-чөйрөнү көбүрөөк тааныган сайын өзүн, бул дүйнөдөгү ордун, ролун, максатын түшүнгүсү келип жатканынан көрүнүп турат. Бул жагдайлар XX кылымдын башында философиялык антропология тарабынан адам маселесин философиянын негизги көйгөйү катары киргизүүгө алып келди. Анын теориялык булактары болуп адам жөнүндөгү жашоо философиясынын идеялары (И. Гердер, Л. Клагес, Ф. Ницше ж. б.), феноменология (Э. Гуссерль, М. Хайдеггер ж. б.), психоанализ (З. Фрейд, Э. Фромм) жана башкалар болуп эсептелет. Демек, философияда антропологиялык өнүктөрдүн басымдуу болушу адам жөнүндөгү ар кандай окуулардын бар экендигин аныктаган, алар адамдык көйгөйлөрдүн чагылдырылышынын деңгээли жана өзгөчөлүгү менен айырмаланган.

Адабияттар:

1. Автономова Н.С. Структуралистская антропология [Текст] / Н.С.Автономова /// В кн.: Буржуазная философская антропология XX века. Отв. ред. Б.Т.Григорьян. - М.: Наука, 1986, 120 б.
2. Белкина Г.Л., Фролова М.И. Проблема совершенствования человека (в свете новых технологий): Трансгуманизм и проблема социальных рисков. Редукционизм как соблазн наук о человеке. Об идолах и идеалах биотехнологического самоизобретения человека. Как возможен совершенный человек? [Текст] / Г.Л.Белкина, М.И.Фролова. - М.: ЛЕНАНД, 2016. 272 б.

3. *Гарпушкин В.* Универсализм в философии и человеке [Текст] / В.Гарпушкин // *Общественные науки и современность.* 1991, № 5, 122 б.
4. *Лейбин В.М.* Глобальная этика [Текст] / В.М.Лейбин // В кн.: *Глобалистика: Энциклопедия.* 232 - 233-б.
5. *Моисеев Н.Н.* Человек во Вселенной и на Земле [Текст] / Н.Н.Моисеев // *Вопросы философии,* 1990, № 6, с.32-45.
6. *Николаев В. Г.* Социокультурная система [Текст] / В.Г.Николаев // *Культурология. XX век. Энциклопедия.* СПб., 1998. Т. 2. 547 – 548 б.
7. *Степин В.С.* Научная картина мира в культуре технической цивилизации [Текст] / В.С.Степин. - М.: Институт философии, 1994. 272 б.
8. *Фромм Э.* Иметь или быть [Текст] /Э.Фромм. -М.: Прогресс,1986. 238 б.